

Aleksander JAKOŠ

Načrtovanje, demografija in Slovenija

V članku je demografska problematika Slovenije predstavljena kot eden najpomembnejših dejavnikov prihodnjega razvoja Slovenije. Pri nas se še vedno ne zavedamo posledic preteklega demografskega razvoja, ki nas je pripeljal do sedanjega stanja. V Sloveniji se vse bolj podira razmerje med aktivnim in upokojenim prebivalstvom, v korist upokojenih. Ta proces se bo nadaljeval, kajti število upokojitev se bo povečevalo predvsem zaradi demografskih razlogov. Glede na sedanjo starostno sestavo prebivalstva Slovenije lahko v naslednjih trideset letih pričakujemo močno absolutno povečanje števila starejših prebivalcev in še hitrejšo rast njihovega deleža v vsem prebivalstvu. Zaradi daljšanja pričakovanega trajanja življenja se bo posredno še dodatno povečevalo število upokojenih prebivalcev. Demografsko pa

pomeni večanje števila starejših prebivalcev tudi bistveno višje letno število umrlih in zato močan negativni naravni prirast. Ta bo še izrazitejši zaradi močnega znižanja števila rojstev v zadnjih tridesetih letih. Problem ni več samo nizka rodnost, ampak tudi prehajanje vse manj številčnih generacij žensk v rodno dobo.

Ključne besede: demografija, naravni prirast, migracije, demografska politika, prostorsko načrtovanje, Slovenija

1 Uvod

Glavne smeri prihodnjega demografskega razvoja Slovenije so močno zakoreninjene že s sedanjo starostno spolno sestavo prebivalstva ter tudi s sedanjimi vrednostmi smrtnosti in rodnosti. To v manjši meri velja celo za selitve. Tem ugotovitvam mora v večji meri slediti tudi prostorsko načrtovanje in na splošno tudi načrtovanje nekega prihodnjega razvoja v splošnem. Prav prebivalstvo in vse njegove dejavnosti so gibalno razvoja, zato je treba prav razvoju prebivalstva nameniti večjo pozornost.

Vsebinsko je članek razdeljen na tri dele. V prvem delu je prikazan sedanji demografski položaj Slovenije kot posledica preteklega razvoja, predvsem pa tudi kot ključnega dejavnika prihodnjega demografskega razvoja. Gre za predstavitev določenih demografskih zakonitosti. Naj kot primer navedem dejstvo, da se bo že v desetih letih letno število umrlih v Sloveniji povečalo s sedanjih od 18.000 do 19.000 na približno 30.000. To je dejstvo, na katero ne moremo vplivati, razen če ne pričakujemo, da se bo starejše prebivalstvo začelo množično izseljevati iz Slovenije. Velika je verjetnost, da se bo število rojstev v Sloveniji v naslednjih letih zniževalo, dejstvo pa je, da se bo število žensk v rodni dobi močno znižalo.

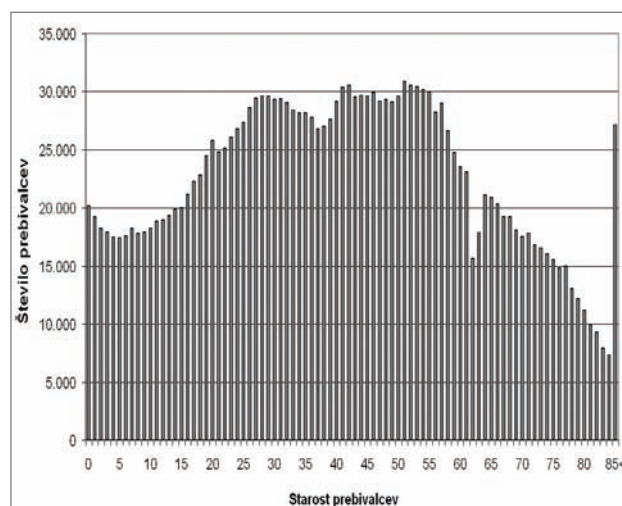
V drugem delu posebno pozornost namenjam selitvam, ki so po mnenju velike večine neka čarobna rešitev vseh demografskih problemov od lokalne do republiške ravni. Opozorjam predvsem na zelo »lahkotno« obravnavanje priseljevanja v Slovenijo. Pričakovano letno število priseljenih se jemlje kot neki statističen podatek, in višja ko je številka, boljši se zdijo načrti. Ne zavedamo pa se, da za številkami stojijo konkretni ljudje z vsemi svojimi potrebami. Delavec ki pride v Slovenijo (navadno v gradbeništvo) prispeva k dvigovanju bruto družbenega proizvoda Slovenije, predvsem pa prinaša velik zaslužek delodajalcu. Ko pa postane prebivalec, je nenadoma socialni problem lokalne skupnosti, v kateri živi, delodajalca pa ni več. Zavedati se moramo, da ima priseljevanje v začetni fazi velike ekonomske koristi za delodajalce, breme socializacije in zagotovitev primerne družbenega standarda pa je prepuščeno predvsem lokalnim skupnostim. To pa povzroča tudi večjo nestrpnost do priseljenih tujcev. Zato moramo pri navajanju števil o priseljevanju razmisliti tudi o tem, ekonomsko zelo dragem prehodu, ki pa je zelo pomemben tudi za vključitev novega prebivalstva v slovensko družbo.

Tretji del članka je namenjen predvsem demografski politiki, ki je Slovenija nima. Občasno se pojavljajo različne kampanje za dvig rodnosti, ki pa predvsem v odnosu do žensk pogosto niso okusne. Pri selitvah vsi ugotavljamo, da je treba vzpodbujati priseljevanje mladega in izobraženega prebivalstva (Slovenija ima pri tej skupini prebivalstva negativno bilanco), dejansko pa vsako leto prekličemo omejitve pri izdaji delovnih dovoljenj

za tujce (Malačič, 2008), čeprav le zaradi tega priseljevanja število prebivalcev Slovenije še vedno narašča. Oblikovanje primerne demografske politike je v Sloveniji oteženo tudi zaradi pomanjkanja krovne institucije (demografski inštitut in podobno), saj so raziskovalci na področju demografije razpršeni po različnih institucijah. Demografski razvoj ima zelo močan vpliv na ekonomski socialni in prostorski razvoj države. Preseči moramo sedanje ugibanje ali načrtovanje prihodnjega števila prebivalcev, ki temelji bolj na željah po velikih številkah kot pa na upoštevanju demografskih zakonitosti in ekonomskih zmognosti Slovenije. Poseben problem je politika, ki ni naklonjena prevelikim aktivnostim na področjih, ki bistveno presegajo dolžino enega mandata. Približno pet mandatov je namreč čas, ki poteče od rojstva do zaposlitve.

2 Demografski položaj Slovenije

Pogosto se ne zavedamo dolgotrajnosti in trdoživosti posameznih demografskih pojavov. Tako na primer še danes na letno število umrlih v Sloveniji vplivajo tudi rojstva, ki so se zgodila pred več kot sto leti, hkrati pa bo še kar veliko danes rojenih otrok živelo v naslednjem stoletju. Sedanja demografska slika Slovenije je torej posledica več kot stoletnega demografskega razvoja treh demografskih dejavnikov: smrtnosti, rodnosti in selitev. Na sliki 1 je prikazana starostna sestava prebivalstva Slovenije 31. 3. 2008, ki pa hkrati pomeni tudi demografski zgodovinski trak. Na sliki je prikazano število prebivalcev po enoletnih starostnih skupinah, od starosti nič na levi strani slike, do starosti 85 let in več na desni strani slike. Praviloma bi moral biti najvišji stolpec prvi na levi, nato pa naj bi se število prebivalcev počasi zniževalo do starosti 84 let (stolpec 85 let in več prikazuje več generacij skupaj). Ker je Slovenija doživela velike spremembe predvsem pri rodnosti in selitvah, ima slika veliko »nepravilnosti«.

Slika 1: Prebivalstvo Slovenije 31. 3. 2008 (vir: Statistični urad Republike Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve, 2008a).

Če začnemo pri najstarejšem prebivalstvu (desna stran slike), je logično najvišji stolpec pri starosti 85 let in več. V njem so zajeti prebivalci, ki so rojeni pred letom 1923 in danes živijo v Sloveniji. Delež tega najstarejšega prebivalstva je bil v Sloveniji dolgo pod povprečjem razvitih evropskih držav. To je sprožalo kar malo nelagodja, kajti delež prebivalstva, starejšega od 85 let, je bil (in je še vedno) eden od dokaj upoštevanih kazalcev razvitosti, saj kaže na razvitost zdravstva, ki vpliva na pričakovano trajanje življenja. Vendar pa v Sloveniji ta delež ni bil nižji zaradi slabše zdravstvene oskrbe, ampak zaradi odseljavanja na prelomu stoletja in zaradi nižjega števila rojstev med prvo svetovno vojno. Število rojstev na ozemlju sedanje Slovenije je vse od prve svetovne vojne do začetka druge svetovne vojne zelo presegalo 30.000 otrok letno (Šircelj, 2006). Po logiki bi zato morale biti danes tudi letno število umrlih v Sloveniji približno tako visoko. Ker pa je bil to čas močnega odseljavanja, so danes te medvojne generacije bistveno manj številčne, delno pa je bilo število znižano tudi zaradi posledic druge svetovne vojne. Govorimo o generacijah, ki so danes stare približno od 64 do 84 let.

Na sliki je močno opazna zarez pri starostni skupini okoli 63 let. To so prebivalci, ki so bili rojeni (niso bili rojeni) zaradi druge svetovne vojne. Ta zarez tudi grafično lepo loči »medvojno prebivalstvo« od prebivalstva, rojenega po drugi svetovni vojni. Kot prikaz sedanjega slabega demografskega položaja Slovenije naj omenim, da se je leta 1945 v Sloveniji rodilo več otrok kot danes, čeprav je imela Slovenija pol milijona manj prebivalcev (Šircelj, 2006). Kmalu po drugi svetovni vojni je začelo letno število rojstev hitro naraščati in zopet presegati število 30.000. Odseljavanja skoraj ni bilo, zato se danes število prebivalcev generacij, starih od 28 do 58 let, giblje okoli 30.000, kar je tudi glavni razlog, da se bo v naslednjih letih tudi letno število umrlih v Sloveniji povzpelo s sedanjih manj kot 20.000 na 30.000 in tako ostalo nadaljnjih trideset let. Letno število umrlih bo v posameznih letih celo presegalo nekdanje število rojenih, kajti Slovenija je bila vse od leta 1957 do osamosvojitve tudi območje močnega priseljevanja z območja republik nekdanje Jugoslavije. V največji meri je šlo tudi za generacije povojnega razcveta rojstev. Po nekaterih ocenah se je priselilo približno 120.000 prebivalcev (seštevek letnih podatkov – Statistični urad Republike Slovenije, 1960–1992), kar je bistveno presegalo ocenjeno število zdomcev (50.000) (Šircelj, 1990).

Zadnja generacija, ki danes skoraj dosega število 30.000, je stara 28 let in je bila rojena leta 1980. Okoli leta 1980 je bilo v Sloveniji število rojstev nekoliko povečano, kar je bila posledica najštevilčnejših generacij, rojenih okoli leta 1950 (povojni razcvet rojstev). To pa je tudi eden od razlogov za večje število rojstev v Sloveniji danes, kajti večje število rojenih okoli leta

1980 pomeni danes večje število žensk v najbolj rodni dobi, saj v Sloveniji največ žensk rodi pri 28 letih.

Po letu 1980 se je začelo dolgotrajno upadanje števila rojstev in na sliki se lepo vidijo vse manj številčne generacije z najnižjimi vrednostmi takoj po letu 2000 (na sliki okoli starosti pet let). Le pri dojenčkih je število zopet nekoliko višje, kar pa je poleg dejansko nekoliko povišane rodnosti tudi posledica večjega števila žensk v najbolj rodni dobi. Lahko tudi rečemo, da je sedanje povečano število rojstev že kar terciarna posledica povojnega razcveta rojstev.

Demografska zgodovina Slovenije je dokaj razgibana in zato imamo tudi v starostni sestavi prebivalstva veliko nelogičnosti, ki pa močno določajo tudi prihodnji demografski razvoj. V Sloveniji živi danes veliko več prebivalcev, ki so stari okoli 65 let, kot tistih, ki so stari okoli 5 let. Posamezne generacije v starosti od 50 do 55 let za več kot 10.000 presegajo število otrok v posamezni starostni skupini od nič do deset let. Ob taki starostni sestavi je povsem jasno, da se število prebivalcev Slovenije (brez priseljevanja) ne more zviševati in da lahko pričakujemo kar močan negativni naravni prirast.

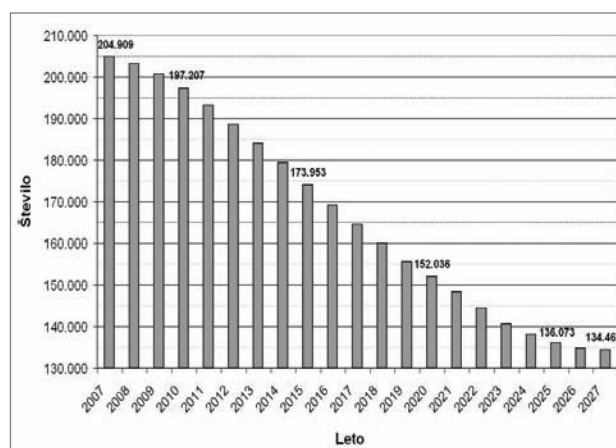
Namen tega prispevka ni izdelava ali ocenjevanje različnih projekcij prebivalstva Slovenije. Rad bi le ponazoril, kakšna je demografska prihodnost Slovenije, ki jo pogojuje sedanja starostna sestava prebivalstva, ki bo imela bistveno večji vpliv na demografski razvoj v bližnji prihodnosti kot mogoče prihodnje spremembe koeficientov rodnosti in umrljivosti (Sambt, 2008). Želel bi poudariti, da naj bi imela Slovenija po ocenah Eurostata leta 2050 približno 1,8 milijona prebivalcev (ob višji rodnosti kot danes in letno od 3000 do 6000 priseljenih prebivalcev), po oceni demografskih strokovnjakov pri OZN pa celo samo okoli 1,6 milijona. Danes pa nas je dobra dva milijona.

Prav trenutna starostno spolna sestava prebivalstva na nekem območju ima zelo odločilno vlogo pri prihodnjem demografskem razvoju nekega območja. To še posebej velja za območja, ki imajo zaradi preteklega demografskega razvoja zelo netipično starostno sestavo prebivalstva, in Slovenija je kar klasičen primer.

Med klasičnimi dejavniki, ki vplivajo na prihodnji demografski razvoj, je praviloma najstabilnejša smrtnost. V Sloveniji predvidevamo, da se bo nadaljevalo podaljševanje pričakovanega trajanja življenja. To pa pomeni, da se bo število starejših prebivalcev še bolj povečevalo, kot bi se le ob vstopanju številčnejših generacij v starejša obdobja življenja. Pri tem bi rad opozoril na problem, ki ga v zvezi s staranjem prebivalstva pogosto zanemarjamo. Velika pozornost je namenjena problematiki pokojnin in potrebi po večji zdravstveni oskrbi. Zavedati pa se moramo, da bo številčnejše starejše prebivalstvo potrebovalo

tudi veliko nege, oskrbe in različnih oblik drugih pomoči, ki so vezane na osebni stik. Gre za dejavnosti, ki zahtevajo veliko število srednjega ali celo manj izobraženega prebivalstva. Glede na vse višji delež mladine, ki študira, in zelo maloštevilčne generacije lahko rečem, da Slovenija takega prebivalstva nima. To pomeni, da potrebuje priseljevanje tudi zaradi visokega deleža starejšega prebivalstva. Logično je, da si bo Slovenija še naprej prizadevala zniževati smrtnost in s tem podaljševati pričakovano trajanje življenja. Za nadaljnji ekonomski, socialni in prostorski razvoj pa je zelo pomembno, da se zavedamo velikega povečanja števila starejšega prebivalstva, ki bo zaradi pričakovanega znižanja skupnega števila prebivalcev še izrazitejše.

Drugi klasični dejavnik, ki vpliva na prihodnji demografski razvoj, je rodnost. Dolgoročno je rodnost najpomembnejši dejavnik demografskega razvoja. Spremembe v rodnosti so praviloma počasnejše, zato so tudi spremembe težje izvedljive. Rodnost v Sloveniji (kot v vsem razvitem svetu) pada že več kot sto let. Rodnost prikazujemo na različne načine, med verjetno najnazornejši prikaz pa štejemo celotno rodnost žensk. To je podatek o številu otrok, ki jih ženske v povprečju rodijo. Glede na to, da se v povprečju rodi enako število dečkov in deklic, pomeni celotna rodnost žensk, ki na nekem območju znaša dve, da ženske v povprečju rodijo eno deklico in da tako dolgoročno število prebivalcev ostaja enako. Če ni močnejših selitev, pomeni, da bo na območjih, kjer je celotna rodnost žensk višja od dve, število prebivalcev naraščalo, na območjih, kjer je celotna rodnost nižja od dve, pa nazadovalo. Pod to mejo je Slovenija padla okoli leta 1980. Celotna rodnost žensk v Sloveniji je bila pred petimi leti celo nižja od 1,2, kar je pomenilo eno najnižjih vrednosti v vsej Evropi. V zadnjih letih se je dvignila na malo čez 1,3, kar pa je še vedno daleč pod vrednostmi, ki omogočajo vsaj obnavljanje števila prebivalcev. Prihodnje gibanje rodnosti je seveda najbolj odvisno od demografske politike in splošnega gospodarskega razvoja, ki lahko omogoči določeno demografsko politiko. Za dolgoročni razvoj Slovenije je seveda zelo pomembno, da se rodnost dvigne. Po ocenah Eurostata naj bi se celotna rodnost žensk v Sloveniji dvignila na vrednosti okoli 1,5, kar je več kot danes, toda še vedno bistveno manj od vrednosti dve, ki bi zagotavljala ohranjanje sedanjega števila prebivalcev. Ocenjevanje prihodnje rodnosti je zelo negotovo predvsem zato, ker Slovenija nima sprejete demografske politike, ki bi se opredelila do prihodnjega demografskega razvoja. Ni jasno, kako bomo in ali sploh bomo zavestno poskušali dvigniti rodnost oziroma ali bomo ves demografski primanjkljaj poskušali nadomestiti s selitvami. Ko govorimo o prihodnji rodnosti, se ne moremo izogniti različnim strokovnim mnenjem in željam. Vsaj za dvajset let naprej pa lahko zelo dobro izračunamo število žensk v rodni dobi. Ženske, ki so stare od 20 do 34 let, rodijo več kot 90 % vseh otrok. Če upoštevamo danes že rojene deklice in jih »postaramo«, dobimo za vsako leto število žensk v najbolj rodni dobi. Rezultati do leta 2027 so prikazani na sliki 2.

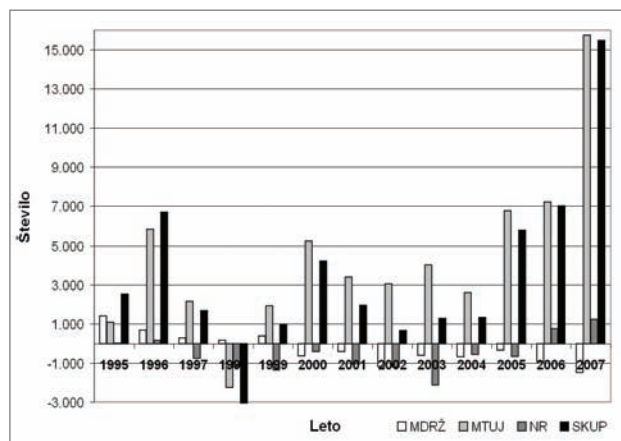

Slika 2: Ocena števila žensk v najbolj rodni dobi (20–34 let) v Sloveniji (izhodišče 31. 12. 2007; vir: Statistični urad Republike Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve, 2008a)

S slike je lepo razvidno, kako se bo zniževalo število žensk v najbolj rodni dobi, kar je logična posledica vse nižjega števila rojstev po letu 1980. Kljub mogočemu priseljevanju lahko z veliko gotovostjo trdimo, da se bo v naslednjih letih bistveno znižalo število žensk v najbolj rodni dobi in s tem tudi število rojstev. Za ohranitev vsaj sedanjega letnega števila rojstev bi se zaradi znižanja števila žensk v najbolj rodni dobi morala rodnost povečati za četrtnino, kar pa je zelo malo verjetno.

Razlika med številom rojenih in umrlih na nekem območju je naravni prirast. Glede na starostnospolno sestavo prebivalstva Slovenije je jasno, da bo postajal naravni prirast v Sloveniji vse bolj negativen. Glavni razlog je predvsem pričakovano močno povečano število umrlih zaradi zelo številčnih povojnih generacij. Tega dejstva ne moremo spremeniti. Tudi upad števila žensk v rodni dobi je dejstvo. Oboje je posledica specifičnega demografskega razvoja Slovenije v preteklosti. Kakšno bo naravno gibanje prebivalstva v Sloveniji, pa je odvisno tudi od prihodnje rodnosti. Pri tem so želje in strokovne hipoteze zelo različne. Tudi zelo optimistične ocene prihodnje rodnosti žensk ne segajo veliko čez vrednost 1,5, ki pa je še vedno daleč od zagotavljanja vsaj stagnacije števila prebivalcev. Pri bolj pesimističnih ocenah pa bi se zelo hitro začeli bližati pesmi samo milijon nas še živi. Dokaj realna je ocena, da se bo število prebivalcev že v približno desetih letih začelo zniževati za več kot 10.000 letno (po naravni rasti). Ko pa se bodo najmočnejše pokazale posledice močno nadštevilčnih povojnih generacij prebivalstva (močno povečanje letnega števila umrlih) in maloštevilčnih generacij deklic, rojenih ob koncu prejšnjega stoletja in njegovem prelomu (bistveno nižje število žensk v rodni dobi), lahko pričakujemo, da bo letni negativni naravni prirast (padec) znašal tudi okoli 15.000 prebivalcev. Če ne bo prišlo vsaj do manjšega dviga rodnosti, pa celo več. Ponovno bi rad poudaril, da tu ne gre za hipoteze (razen rodnosti), ampak le za navedbo dejstev, ki so posledica specifičnega demografskega razvoja Slovenije.

Na sliki 3 je prikazan demografski razvoj Slovenije po letu 1995 z vidika naravnega prirasta, selitev državljanov Slovenije, selitev tujcev in skupno gibanje števila prebivalcev. Že danes je očitno, da je trenutna rast števila prebivalcev Slovenije popolnoma odvisna od priseljevanja tujcev. Ko pa bo naravni prirast, ki je trenutno rahlo pozitiven, zaradi demografskih zakonitosti zopet postal negativen, tega tudi zelo močno priseljevanje ne bo več moglo nadomestiti. Zavedati se moramo, da bodo selitve močno vplivale na prihodnji demografski razvoj Slovenije.

Slika 3: Vpliv posameznih dejavnikov na gibanje števila prebivalcev Slovenije (vir: Statistični urad Republike Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve, 2008b)

Legenda: MDRŽ – saldo migracij državljanov Slovenije; MTUJ – saldo migracij tujcev; NR – naravni prirast; SKUP – skupno gibanje števila prebivalcev.

Opomba: V letu 1999 je prišlo do čiščenja evidenc pri državnih administrativnih organih in tako se je formalno bistveno povečalo število odseljenih tujcev, ki so se dejansko odselili že v prejšnjih letih, vendar niso bili izbrisani iz evidenc. Dejansko je bil tudi v tem letu saldo migracij pozitiven.

3 Selitve

Selitve so predmet številnih raziskav, predvsem v razvitih državah. Zato so selitve praviloma ocenjene kot zelo dobre. Selitev se pri tem seveda razume kot priseljevanje mladega in zdravega prebivalstva, poceni delovne sile in še posebej priseljevanje izobraženega ali kako drugače uspešnega prebivalstva (športniki, umetniki in podobno).

Vsak človek ima svoje značilnosti, zato se moramo zavedati, da s selitvami ne prihaja samo do demografskih sprememb, vsak selivec nosi s seboj vse svoje značilnosti – od značaja, barve kože, izobrazbe, vere, filozofske usmerjenosti, osebnih vrednot, napak in podobno. Na ta način lahko prihaja na območjih priseljevanja do vnosa povsem novih kulturnih in socialnih oblik. Zato selitev ne obravnavamo le kot demografski pojav, ampak tudi kot prostorski, socialni in ekonomski pojav. Kljub zelo obsežnim in heterogenim študijam o selitvah bi želel opozoriti na pogosto enostranskost študij, ki proučujejo

predvsem selivce na kraju priselitve, zelo malo pa se govori o posledicah selitev na območjih odseljevanja. Tudi v Sloveniji nismo prišli dosti dlje od splošnega omenjanja demografske ogroženosti odročnih območij. Z nekoliko ožjega demografskega vidika bi rad opozoril, da pri selitvah ni pomembno samo število prebivalcev, ki se seli, ampak tudi njihova specifična starostno-spolna sestava, ki vpliva na demografski potencial v območju priseljevanja in odseljevanja. Za demografski potencial nekega območja je pomembno, da je skoraj polovica selivcev stara od 20 do 30 let (Jakoš, 2009a). To je najvitalnejši del prebivalstva, ki sicer s selitvijo iz kraja v kraj ne vpliva na spremembe pri rodnosti (rodnost: povprečno število otrok, ki jih bo rodila ženska) na posameznem območju, zato pa toliko bolj na število rojstev na območju priselitve in s tem posredno na »primanjkljaj« števila rojstev na območju odselitve.

Obseg notranjih selitev v Sloveniji je odvisen od administrativne meje, ki jo uporabimo pri definiciji selivca. Če kot merodajna upoštevamo naselja, lahko med selivce štejejo več kot polovico prebivalstva Slovenije. Ob popisu prebivalstva leta 2002 je namreč samo 45 % vseh prebivalcev živel v kraju rojstva. Tako visok delež selivcev je posledica sistema poselitve Slovenije, ki ga označuje kar 6000 naselij ob samo dobrih dveh milijonih prebivalcev. Če to »mejo« prestavimo na občino, imamo dobro četrtino selivcev, na ravni regij pa le še dobrih 10 % selivcev. Zavedati se moramo, da gre tukaj le za presek nekega stanja in teoretično število selitev, saj se je veliko prebivalcev večkrat selilo in seštevki letnih podatkov dajejo višje vrednosti.

Notranje selitve v Sloveniji po drugi svetovni vojni so označevali predvsem procesi deagrarnizacije, industrializacije in urbanizacije. Ti procesi so seveda povzročili močne selitve s podeželja v mesta. V prvi fazi lahko govorimo o koncentraciji na republiški ravni, ko so najhitreje rasli prav največji urbani centri. V sedemdesetih letih se je uveljavila politika policentrizma, ki sicer formalno ni bila nikoli sprejeta, omogočila pa je razvoj večjega števila centrov. Začel se je čas koncentracije na regionalni ravni in vsaj demografski razvoj na regionalni ravni je postajal bolj usklajen. S tem so se tudi znižale medregijske selitve. V tretji fazi lahko govorimo o koncentraciji na občinski ravni, pri kateri so imele občine le še izjemoma višji negativni selitveni saldo kot svoj naravni prirastek. Ker je šlo za lokalne selitve, jih tudi statistika medobčinskih selitev ni več zajela v vsem obsegu. Predvsem zaradi deagrarnizacije bi lahko pričakovali večji obseg selitev, ki pa jih je bistveno zmanjšala večja dostopnost avtomobilov in nastanek specifičnega socialnega sloja – polkmetov. Dnevna delovna migracija je v Sloveniji pravzaprav delno nadomestila stalne selitve.

V prvi razpredelnici preglednice 1 so prikazani izbrani skupni podatki za obravnavani obdobji in celotno obdobje skupaj. Upoštevana je ozemeljska sprememba med Osrednjeslovensko

Preglednica 1: Saldo medregijskih selitev državljanov Slovenije v letih med 1991 in 1998, 1997 in 2006 ter 1991 in 2006

Regija	Saldo migracij		Letno povprečje		Saldo m.	Letno p.
	1991–1998	1997–2006	1991–1998	1997–2006		
Pomurska	-110	-424	-14	-53	-507	-32
Podravska	-247	83	-31	10	-102	-6
Koroška	-578	-953	-72	-119	-1387	-87
Savinjska	-418	-932	-52	-117	-1246	-78
Zasavska	-278	-381	-35	-48	-590	-37
Spodnjeposavska	35	135	4	17	161	10
Dolenjska	451	734	56	92	1072	67
Osrednjeslovenska	326	910	41	114	1155	72
Gorenjska	531	-461	66	-58	-63	-4
Notranjsko-kraška	468	809	59	101	1160	73
Goriška	-544	-909	-68	-114	-1317	-82
Obalno-kraška	364	1375	46	172	1648	103

Vir: Bevc (2000), Statistični urad Republike Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve (2008b), Jakoš (2009a).

in Dolenjsko regijo ter tudi podvajanje rezultatov med obema obdobjema v letih 1997, 1998 (zato rezultati zadnjih treh kolon niso preprost seštevek). Zanimale so nas predvsem regionalne razlike pri saldu selitev. Pet regij je imelo v obeh obdobjih pozitivni selitveni saldo in prav tako pet regij v obeh obdobjih negativni selitveni saldo. Do velikega preobrata je prišlo pri Gorenjski regiji, ki je prešla iz relativno visokega pozitivnega selitvenega salda v prvem obdobju v visok negativni saldo v drugem obdobju. Medregijske notranje selitve so bile v prvem obdobju manj intenzivne, saj je bila največja letna sprememba salda le 72 prebivalcev (v Koroški regiji), medtem ko so bile kar pri šestih regijah v drugem obdobju te spremembe znašale več kot sto prebivalcev letno. Za vse regije (razen Podravske in Gorenjske regije) je značilno, da se je obseg selitev povečal v drugem obdobju, v pozitivni in negativni smeri. To kaže na določeno večjo polarizacijo notranjih selitev na regionalni ravni.

Glede na razmere pred osamosvojitvijo Slovenije lahko rečemo, da se je v Sloveniji položaj pri notranjih selitvah povsem spremenil. Ljudje se več ne selijo za delom v mesta, ampak ostajajo doma in se dnevno vozijo na delo. Stanovanje je danes kot motiv za preselitev nadomestilo delovno mesto. Medtem ko lahko za prejšnja obdobja rečemo, da se je prebivalstvo selilo za delovnimi mesti, se danes seli za stanovanjem. Zato se danes prebivalstvo seli iz večjih mest in srečujemo se s prav obratno smerjo selitev. To predvsem povečuje obseg dnevne delovne migracije, hkrati pa povečuje prostorske probleme, ki se kažejo na območjih odselitev in priselitev.

Analiza medregijskih migracij je pokazala, da te migracije niso zelo močne. Tako je v zadnjih desetih letih najvišji pozitivni saldo notranjih selitev v Obalno-kraški regiji znašal komaj 1375 prebivalcev. Sočasno pa so bile medobčinske notranje selitve bistveno močnejše in njihov tok se je popolnoma obrnil.

V zadnjem času se prebivalstvo izseljuje iz večjih mest. Vzrok je predvsem pomanjkanje stanovanj in njihova zelo visoka cena. Ta pojav je najizrazitejši v Ljubljani. Ljubljana je bila klasično območje priseljavanja vse od druge svetovne vojne do začetka osemdesetih let, ko se je tudi končalo obdobje izgradnje velikih sosesk. Opozoriti moramo tudi na to, da se je do danes bistveno povečala pričakovana življenjska doba prebivalstva in velik stanovanjski fond, ki ga je Ljubljana zgradila v šestdesetih in sedemdesetih letih, ne more preiti na novo generacijo, ker so stanovanja premajhna za dve gospodinjstvi, hkrati pa so »starši še premladi«, da bi se umaknili novi mladi družini. Ker so cene stanovanj izredno visoke, se iz Ljubljane izseljuje predvsem mlado izobraženo prebivalstvo. Opozoriti moramo, da gre za zelo močne selitvene tokove. Tako je na primer samo negativni saldo selitev Ljubljane z Domžalami med letoma 1995 in 2005 znašal več kot 2000 prebivalcev. Samo v sedmih letih (1999–2005) je znašal negativni saldo Mestne občine Ljubljana (v nadaljevanju: MOL) skoraj 12.000 prebivalcev, kar pomeni, da so ti selitveni tokovi desetkrat močnejši kot na regionalni ravni. Skupno pa je MOL po letu 1995 na račun odseljavanja izgubila več kot 20.000 prebivalcev (Dolenc, 2000; Jakoš, 2007a). Prav te selitve tudi najmočnejše vplivajo na prostorski razvoj okolice večine večjih mest, ki se vse bolj suburbanizira.

Nizke vrednosti medregijskih selitvenih saldov zadnjih desetih let kažejo na to, da je obseg teh selitev primeren neki razviti družbi ter ne pomeni večjega problema z vidika prevelike prebivalstvene koncentracije v posameznih regijah in s tem praznjenja drugih delov Slovenije.

Podobno kot v preteklosti so veliko bolj zaskrbljujoči lokalni medobčinski in celo medkrajevni selitveni tokovi. Temeljna značilnost teh tokov je njihova velika intenzivnost in s tem že po definiciji problematičnost. Ta pojav je negativen z vidika izrabe prostora na nacionalni ravni, saj se prebivalstvo seli z ob-

močij visoke koncentracije na območje razpršene individualne gradnje. Glede na geografski položaj največjih mest (Ljubljana, Maribor, Celje in podobno) v ravninskih (kotlinskih) območjih to pomeni veliko izgubo najboljših kmetijskih zemljišč. Drug problem na nacionalni ravni je zelo povečan obseg dnevne delovne migracije, kajti delovna mesta ostajajo v mestih.

Iz mest se praviloma odseljujejo mlade družine (miselnost »ko dobiš otroka in potrebuješ spodobno stanovanje«), stari starši pa seveda ostanejo v mestu. Zaradi hitre rasti mest po drugi svetovni vojni, ki pa se je v osemdesetih letih ustavila, je delež starejših prebivalcev v mestih močno nad slovenskim povprečjem, zaradi odseljevanja mladih pa se delež starejših prebivalcev še hitreje povečuje. Tak demografski razvoj lahko pomeni že kar resno grožnjo uspešnemu funkcioniranju mest, saj bo treba nadpovprečno veliko sredstev nameniti za potrebe starejšega prebivalstva, medtem ko se sočasno zmanjšuje tudi delež »domačega« aktivnega prebivalstva. Taka zelo neugodna starostna sestava je lahko danes v posameznih mestnih skupnostih že problematična za normalno funkcioniranje stanovanjskih sosesk. Če se bo tak demografski proces nadaljeval, lahko pričakujemo, da bo delež starejšega prebivalstva že kmalu presegel četrtno vsega prebivalstva, v dobrih desetih letih pa bi se lahko celo približal tretjini. Ne smemo zanemariti tudi problematike vzdrževanja infrastrukture v blokkih (plinska napeljava, dvigala, strehe, pročelja in podobno), ki je upokojeno prebivalstvo marsikje finančno ne more več vzdrževati, da ne govorimo o novih investicijah. Ta problem je še težavnejši zaradi velikega deleža enočlanskih gospodinjstev pri starejšem prebivalstvu.

Intenzivne notranje migracije pa povzročajo težave tudi na območjih priseljevanja (Jakoš, 2006). Pri nas se kot eden najpomembnejših kazalcev razvoja še vedno zelo poudarja rast števila prebivalcev in pri tem so primestne občine v zadnjem času zelo uspešne, še posebej ker se s tem povečuje tudi »glavarina«, ki jo dobi občina. Vendar te občine še čakajo računi za gradnjo vrtcev, šol, trgovin in številnih drugih dejavnosti, predvsem uslug, ki jih je navajeno moderno urbanizirano prebivalstvo. Veliko občin bo moralo premagati tudi nove infrastrukturne pragove, saj na primer sedanjih komunalnih naprav ne bodo mogle več širiti v nedogled, ampak bo treba zgraditi tudi popolnoma nove (novi vodni viri, zmogljivost električne napeljave in transformatorskih postaj, čistilne naprave in podobno). Drug problem je tip gradnje, ki je usmerjen v individualne hišice z vrtom, po načelu »kjer kdo proda parcelo«. Kljub številčnosti teh selitev nismo še nikjer v Sloveniji dobili novega modernega urbanega centra, v katerem bi bile cene stanovanj nižje kot v starih mestih. Odseljevanje prebivalstva iz starejših mest bi morali izkoristiti za nastanek sekundarnih urbanih centrov v sistemu centralnih krajev. S tem bi ohranili urbane gostote prebivalstva, manj bi se širili na obdelovalne površine

in racionalneje izrabljali komunalno infrastrukturo. Sedanji tip razpršene gradnje pa seveda nikoli ne bo omogočil uporabe javnega prevoza na delo in s tem se bo samo še povečal obseg uporabe osebnega avtomobila pri dnevni delovni migraciji.

Notranje selitve so zelo spremenile demografsko sliko Slovenije. Posledice notranjih selitev so bile močne predvsem v času najintenzivnejših selitev. Najprej je bila najbolj očitna prostorska posledica rast mest, v novejšem času pa suburbani-zacija okolice večjih mest. Lahko rečemo, da so imele notranje selitve (in še imajo) velik vpliv na prostorski razvoj Slovenije. Predvsem je vpliv notranjih selitev na prostor bistveno večji kot vpliv zunanjih selitev, ki bolj vplivajo na ekonomski in socialni razvoj.

Poleg naravne rasti vplivajo pomembno na število prebivalcev tudi zunanje selitve. Število prebivalcev Slovenije je od prvega popisa prebivalstva stalno, toda počasi naraščalo vse do začetka šestdesetih let prejšnjega stoletja. V Sloveniji (sedanje ozemlje) je leta 1857 živelo 1.101.854 prebivalcev, leta 1961 pa 1.591.523 prebivalcev. Vse do druge svetovne vojne in še nekaj let po njej je imela Slovenija močan negativni selitveni saldo. V povprečju se je odselila skoraj polovica naravnega prirasta, zato Slovenija med demografskim prehodom ni doživela močne rasti števila prebivalcev (Malačič, 2003).

Z letom 1957 je Slovenija prvič v zgodovini postala imigracijska družba (število priseljenih prebivalcev je preseгло število odseljenih). Prvi vrh je priseljevanje doseglo že sredi šestdesetih let (pozitivni selitveni saldo je znašal okoli 4000 prebivalcev letno), drugi, še višji, pa med letoma 1976 in 1979, ko so letne vrednosti znašale okoli 8000. Nato se je priseljevanje nekoliko umirilo, vendar ostalo še vedno na visoki ravni, znašalo je okoli 4000 prebivalcev letno, vse do leta 1988. Razpad Jugoslavije in osamosvojitve Slovenije sta povzročila tudi določene prebivalstvene premike.

Priseljevanje v Slovenijo je bilo izrazito ekonomsko in potekalo povsem enako kot med razvito Zahodno Evropo in njenim manj razvitim južnim delom. Republika Slovenija je bila industrijsko najrazvitejša in je potrebovala veliko delovne sile. Zato so tudi v prvem obdobju prevladovali moški priseljenci in se je šele precej kasneje delež žensk približal deležu moških selivcev. Selitve med Slovenijo in ostalimi republikami nekdanje Jugoslavije smo v Sloveniji vedno obravnavali posebej, čeprav dejansko niso bile meddržavne migracije. Pravih meddržavnih migracij s tujino je imela Slovenija uradno zelo malo in bile so negativne. Zapisal sem »uradno«, kajti dejansko je v letih najizrazitejšega odhajanja v tujino na »začasno« delo (1966–1974) iz Slovenije odšlo 50.000 prebivalcev. Po tedanji statistični metodologiji so bile to osebe na začasnem delu v tujini, ki so se štele med prebivalce Slovenije in so bile tako

prikazane tudi po občinah. Šele z novo definicijo prebivalstva (Statistični urad Republike Slovenije, 1995) so zdomci »izginili« iz prebivalstva Slovenije in dobili smo realnejšo oceno števila prebivalcev.

Priseljevanje v Slovenijo iz drugih Jugoslovanskih republik (Dolenc, 2003) je številčno okrepilo že tako številčne domače povojne generacije. Bilo je tako močno, da je demografsko popolnoma izničilo visoko število odseljenih zdomcev. Seštevek uradnega pozitivnega migracijskega salda Slovenije med letoma 1960 in 1990 je blizu 120.000; tudi če ga znižamo za 50.000 slovenskih zdomcev še vedno pomeni migracijsko povečanje števila prebivalcev za približno 70.000.

Zaradi nižanja rodnosti so migracije postajale vse pomembnejši dejavnik demografskega razvoja Slovenije. Tako je med letoma 1961 in 1971 selitveni prirast pomenil 16 % vsega povečanja števila prebivalcev, v sedemdesetih letih že več kot 30 %, po manjšem upadu pa na primer leta 1988 že 38 % (predvsem zaradi padanja naravnega prirastka v Sloveniji). Zaradi teh priselitev bo rast števila starejšega prebivalstva v Sloveniji še bistveno hitrejša kot drugod po Evropi, kjer niso imeli tako močnega priseljevanja. To je za Slovenijo še posebej pomembno zaradi vse slabšega razmerja med upokojenim in aktivnim prebivalstvom, ki se bo v naslednjih letih še bolj nagibalo v korist števila upokojenih.

Prvi dve leti po osamosvojitvi je Slovenija imela negativni selitveni saldo, ki je bil predvsem posledica vrnitve dela prebivalstva v rojstne republike tedanje Jugoslavije. Že leta 1993 pa je spet prišlo do manjšega pozitivnega selitvenega salda. Na splo-

Preglednica 2: Priselitve in odselitve državljanov Slovenije in tujcev

Leto	Skupaj			Državljeni Slovenije			Tujci		
	PRISEL	ODSEL	SALDO	PRISEL	ODSEL	SALDO	PRISEL	ODSEL	SALDO
1995	5.879	3.372	2.507	2.191	776	1.415	3.688	2.596	1.092
1996	9.495	2.985	6.510	1.500	803	697	7.995	2.182	5.813
1997	7.889	5.447	2.442	1.093	807	286	6.796	4.640	2.156
1998	4.603	6.708	-2.105	857	705	152	3.746	6.003	-2.257
1999	4.941	2.606	2.335	1.362	963	399	3.579	1.643	1.936
2000	6.185	1.559	4.626	935	1.559	-624	5.250	0	5.250
2001	7.803	4.811	2.992	1.030	1.442	-412	6.773	3.369	3.404
2002	9.134	7.269	1.865	1.432	2.624	-1.192	7.702	4.645	3.057
2003	9.279	5.867	3.412	1.268	1.887	-619	8.011	3.980	4.031
2004	10.171	8.269	1.902	1.574	2.265	-691	8.597	6.004	2.593
2005	15.041	8.605	6.436	1.747	2.077	-330	13.294	6.528	6.766
2006	20.016	13.749	6.267	1.765	2.703	-938	18.251	11.046	7.205
2007	29.193	14.943	14.250	1.689	3.178	-1.489	27.504	11.765	15.739

Opomba: PRISEL – število priseljenih prebivalcev; ODSEL – število odseljenih prebivalcev; SALDO – razlika med številom priseljenih in odseljenih prebivalcev.

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve (2008b), Jakoš (2009b).

šno lahko rečemo, da je bilo med letoma 1991 in 1994 zunanjih selitev zelo malo, tudi če pogledamo le absolutne vrednosti števila priseljenih in odseljenih. V tem času se je Slovenija pripravljala tudi na reformo lokalne samouprave, reorganizirala se pa se je tudi statistična služba in šele od leta 1995 naprej imamo bolj kakovostne podatke in tudi obseg selitev se je zelo povečal.

Pozitivni selitveni saldo Slovenije do vključno leta 2004 ni bil zelo visok, če ga primerjamo s selitvami med letoma 1960 in 1990. Zelo visok pozitiven saldo je bil v letu 1996 (6510) in nekoliko nižji v letu 2000 (4811), v ostalih letih pa se je gibal približno med 2000 in 3000. Izrazito izstopajo zadnja tri leta, v katerih je migracijski saldo presegel 6000 prebivalcev, v letu 2007 pa celo 15.000. Na splošno so se zelo povečali vsi selitveni tokovi. Medtem ko do leta 2000 število prebivalcev, udeleženih v selitvah, praviloma ni presegalo 10.000, je to število leta 2004 že skoraj doseglo 20.000 in leta 2007 več kot 44.000. Pri tem je pomen selitev tujcev vse večji. Medtem ko se je leta 1995 selilo približno 9000 tujcev, je bilo pri selitvah udeleženih tudi 3000 slovenskih državljanov ali ena tretjina tujcev. Leta 2007 pa so selitve državljanov Slovenije pomenile le še 12 % selitev tujcev.

Obseg selitev in tudi višina pozitivnega selitvenega salda pri tujcih je bistveno višja kot pri državljanih Slovenije, hkrati pa tudi veliko bolj niha. Selitveni saldo je ves čas visoko pozitiven (glej opombo pri sliki 2 za leto 1998), opazno pa je močno povečanje v zadnjih treh letih. Tudi zaradi velikega števila prebivalcev, ki so udeleženi pri selitvah, lahko pri tujcih domnevamo, da so selitve vezane na zaposlitev za določen čas. Glede na močno povečanje števila priseljenih in odseljenih je seveda

mogoče, da je določeno število prebivalcev »udeleženo« pri selitvah tudi več kot enkrat letno, saj je selitev beležena na Obseg selitev in tudi višina pozitivnega selitvenega salda pri tujcih je bistveno višja kot pri državljanih Slovenije, hkrati pa tudi veliko bolj niha. Selitveni saldo je ves čas visoko pozitiven (glej opombo pri sliki 2 za leto 1998), opazno pa je močno povečanje v zadnjih treh letih. Tudi zaradi velikega števila prebivalcev, ki so udeleženi pri selitvah, lahko pri tujcih domnevamo, da so selitve vezane na zaposlitev za določen čas. Glede na močno povečanje števila priseljenih in odseljenih je seveda mogoče, da je določeno število prebivalcev »udeleženo« pri selitvah tudi več kot enkrat letno, saj je selitev beležena na temelju prijav in odjav posameznih delodajalcev. Šele selitve v naslednjih letih bodo pokazale, kolikšen je obseg fluktuacije zaposlenih in koliko bo dejansko ostalo priseljenih.

Pri zunanjih selitvah državljanov Slovenije pomeni mejnik leto 2000, v katerem je dotedanji pozitiven selitveni saldo prešel v negativnega. Po tem letu je negativni selitveni saldo Slovenije s tujino znašal nekje med 500 in 1000 prebivalci, leta 2007 pa se je bistveno povečal.

Gibanje števila prebivalcev Slovenije je bilo vse do preloma tisočletja odvisen predvsem od svojega naravnega prirastka. Do sredine prejšnjega stoletja je imela Slovenija zelo visok naravni prirast, vendar pa rast števila prebivalcev ni bila zelo visoka zaradi odseljevanja. Do osemdesetih let prejšnjega stoletja je imela Slovenija še dokaj visok naravni prirast, rast števila prebivalcev pa je bila še dodatno okrepljena s priseljevanjem. Proti koncu prejšnjega stoletja so se že pokazale posledice znižanja rodnosti, kar je pripeljalo Slovenijo na rob demografskega praga. S tem pa se je še povečal pomen zunanjih selitev, ki vse bolj odločilno vplivajo na gibanje števila prebivalcev Slovenije.

Pri tem pa se moramo zavedati, da je dolgoročni razvoj prebivalstva Slovenije odvisen predvsem od rodnosti in umrljivosti, medtem ko lahko selitve le kratkoročno vplivajo na demografski razvoj. Zato mora Slovenija začeti izvajati demografsko politiko, ki ne bo reševala le trenutne demografske probleme (pomanjkanje moške delovne sile in podobno), ampak bo poskušala oblikovati vizijo demografskega razvoja. Pri tem bi želel poudariti predvsem dve temeljni izhodišči: dvig rodnosti in pravilno politiko do priseljevanja. Za kolikor toliko uravnotežen demografski razvoj moramo poskušati dvigniti celotno rodnost žensk vsaj na vrednosti okoli 1,5. Slovenija pa potrebuje tudi priseljevanje (3000–6000 prebivalcev letno), da se število prebivalcev Slovenije do leta 2050 ne bi znižalo pod 1,8 milijona. Pri priseljenih moramo predvsem razrešiti problem prehoda od delavca (ki je dober dobiček za delodajalca) v prebivalca (ki je »strošek« lokalne skupnosti). Prav to nasprotje lahko povzroči veliko nestrpnosti (kar se že dogaja).

4 Demografska politika

Zgodovinski spomin ni preveč naklonjen izrazu demografska politika, ker je bil pogosto najbolj grobo zlorabljen pri različnih čistkah nezaželenega dela prebivalstva (zaradi barve kože, verske pripadnosti, nacionalnosti, politične opredelitve in podobno). V zadnjem času je na svetovni ravni najbolj znana demografska politika Kitajske, ki je uspešno znižala visok demografski prirastek z omejevanjem števila rojstev na enega otroka. Od tega ukrepa število rojenih dečkov bistveno presega število rojenih deklic, čeprav je praviloma njihovo število rojstev uravnoteženo. Priznati moram, da me kar zmrazi ob uspešnosti te demografske politike. Nasprotno pa se predvsem razvite države zaradi padanja rodnosti pod demografski prag in močnega preteklega priseljevanja (nenormalno visoki deleži starejšega prebivalstva) srečujejo s problemom nazadovanja števila prebivalcev. Ker so ukrepi za dvig rodnosti zelo dragi in je cilj zelo oddaljen, poskušajo države ta problem reševati predvsem s priseljevanjem.

Na ozemlju Slovenije nikoli nismo imeli opredeljene prebivalstvene politike niti v času življenja v obeh Jugoslavijah, niti v popolnoma samostojni Sloveniji, niti sedaj, ko je naša država članica EU. Demografski problemi so se vedno reševali v okviru drugih področij (predvsem ekonomija in sociala). Sprašujem pa se, ali sedanja vznemirljivo nizka rodnost (Jakoš, 2007b) ne zahteva določenih ukrepov državnih institucij, ki bodo preseгли površno obravnavo te problematike v okviru vseobsegajočih ukrepov ekonomske politike (predvsem v strahu za naše pokojnine) in določenih ugodnosti v okviru ostankov socialne države.

Nižanje rodnosti je bilo dolgo le strokovni problem, dokler niso prve države začele prehajati pod demografski prag (Jakoš, 2002) in se je število prebivalcev začelo zniževati. Takrat so to opazili tudi politiki in nizka rodnost je postala nenadoma tudi stvar politike, zato namesto o ukrepih za dvig rodnosti govorimo o problemu staranja prebivalstva, nujnosti pokojninske reforme, daljšanju delovne dobe, demografski politiki in podobno. Danes so v ospredje postavljene pokojninske reforme in drugi ekonomski ukrepi, ki naj bi zagotovili, da naš pokojninski sistem ne bo razpadel. To so glede na pričakovano razmerje med aktivnim in neaktivnim prebivalstvom seveda nujni ukrepi, ki pa so le kratkoročni, saj lahko dolgoročno primerno starostno sestavo prebivalstva zagotovi le zvišanje rodnosti.

Ne obstaja čudežna formula ali seznam idealnih ukrepov, ki bi nam zagotavljali višanje rodnosti vse do ponovnega pozitivnega naravnega prirastka. Oceniti ne moremo niti potrebnega obsega sredstev, ob tem, da je zelo težko in drago spremeniti demografske težnje. Vendar to ne opravičuje tega, da ne naredimo nič. V Evropi in tudi Sloveniji poskušajo dvigniti rodnost

na različne načine, ki so za 21. stoletje zelo čudni, na primer prepoved splava. V našem – k sreči spodletelem – poskusu oblikovanja demografske politike je bilo na primer predlagano, da se mora ženska pred splavom posvetovati (in dobiti dovoljenje) pri posebni komisiji. Če ženska ne more sama presoditi o rojstvu otroka, potem po mojem mnenju tudi ni povsem opravilno sposobna. Zato bi bilo najbolje, da se ženskam ponovno odvzame volilno pravico, da ne bi bilo treba pred volitvami sestavljati posebnih komisij za vsako žensko posebej, saj po mnenju nekaterih ni čisto zanesljivo, da bi se lahko same »pravilno« odločale.

Dejstvo je, da se je politika za dvig rodnosti izrazito usmerila v ženske ter si lasti pravico odločanja o ženskih spolnih organih in njihovi »pravilni« uporabi (splav, umetna oploditev in tako naprej). Podobno kot pri trditvi, da je staranje prebivalstva problem, čeprav je to eden največjih dosežkov človeštva in je dejanski problem nizka rodnost, je sedaj na udaru ženska, ki naj poskrbi za več vojakov in na splošno otrok, predvsem kot prihodnjih davkoplačevalcev za naše pokojnine. To zelo spominja na miselnost, da morajo ženske rojevati otroke za državo, ne pa zato, ker si preprosto želijo otroka. Pustimo že enkrat ženske pri miru in se raje posvetimo ustvarjanju ugodnih pogojev za rojstvo, vzdrževanje, šolanje in ne nazadnje tudi primerno okolje za otroke (od »drobne sociale« do otrokom prijaznega urejanja prostora in čistega okolja).

To pomeni brezplačni vrtec, osnovna in srednja šola, in to dejansko, torej, vključno s knjigami, z ekskurzijami, malicami in tako naprej. S tem vzgoja in šolanje otrok za starše ne bi bila več tako velik ekonomski strošek. Ne glede na ekonomski položaj staršev bi morale vsem biti omogočeno končati srednjo šolo. Tako bi država pomagala prihodnjim staršem, saj bi ustvarila pogoje za lažjo odločitev za rojstvo več otrok. Bistvo pa je predvsem v tem, da odločitev povsem prepustimo ljudem, ki se bodo sami odločali o potomstvu (brez pritiskov političnih in drugih propagandistov in moralistov).

Med kazalci razvitosti posameznih držav nikoli ne manjka podatek o deležu študentov v prebivalstvu. Glede na splošno izraženo željo po bolj izobraženem prebivalstvu je razumljivo da si tudi starši želijo, da bi njihovi otroci študirali. Zato bi bilo treba vsej mladini s štipendijami omogočiti šolanje (to so lahko tudi različne oblike kreditiranja). Dejansko bi tak sistem omogočil doseganje visoke izobrazbe vsej mladini ne glede na premoženjsko stanje staršev.

Danes je v Sloveniji povprečna starost mater ob rojstvu več kot 28 let. To je predvsem posledica daljšega šolanja, deloma pa tudi težjih pogojev za osamosvojitve mladine. Predvsem zaradi stanovanjskega problema mladina podaljšuje bivanje pri starših, s tem pa se tudi bistveno zmanjšujejo možnosti za ustvarjanje novih družin. Stanovanjski problem je še posebej

izrazit v mestih, kjer so stanovanja najdražja. Prav tam je veliko stanovanjskih sosesk, zgrajenih predvsem v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Gre za relativno majhna stanovanja, ki so po sedanjih evropskih standardih bistveno premajhna za eno gospodinjstvo, kaj šele za oblikovanje dodatnega gospodinjstva. Pogosto se celo pojavljajo vprašanja, kaj naj sploh storimo s tem podstandardnim stanovanjskim fondom tako imenovanih »socialističnih« sosesk, ki so tudi infrastrukturno slabo opremljene. Zakaj ne bi država ta stanovanja počasi odkupovala in jih dejansko za minimalne najemnine oddajala mladim prebivalcem (do redne zaposlitve ali drugačne rešitve stanovanjskega problema) in jim tako potencialno omogočila ustvarjanje novih družin bistveno prej kot sedaj. To bi omogočilo, da bi se povprečna starost žensk ob rojstvu zopet znižala, s tem pa dejansko tudi povečala verjetnost drugega otroka in predvsem naslednjih otrok, kar je danes pogosto vprašljivo že zaradi biološke starosti mater.

Ta stanovanja bi bila gotovo zanimiva tudi za vse številčnejše starejše prebivalstvo. Predvsem zanj je značilno, da prevladujejo eno in dvočlanska gospodinjstva, ki pogosto živijo v prevelikih (predragih) stanovanjih. Ker Slovenija najemniških stanovanj praktično ne pozna, imajo starejši prebivalci le zelo omejene možnosti izbire. Prodaja starega stanovanja in nakup novega je za to življenjsko obdobje prevelik zalogaj. Druga možnost je preselitev v »internate za starejše prebivalstvo«, ki pa naj ne bi bili namenjeni prebivalstvu, ki še ne potrebuje stalne zdravniške nege.

Pri ukrepih za dvig rodnosti se srečamo predvsem z dvema problemoma. Prvi je gotovo denar, drugi pa velika oddaljenost cilja. Ko govorimo o demografski politiki v Sloveniji, ki naj bi dvignila rodnost, moramo najprej preveriti, ali si to dejansko želimo. Zavedati se moramo, da živimo v demokratični državi, v kateri odločajo vsi polnoletni volivci. Med njimi je vedno več starejših, ki jim je polnjenje pokojninskih skladov gotovo bližje kot brezplačno šolanje. Če želimo dejansko dvigniti rodnost, mora Slovenija za to nameniti določen del svojega proračuna.

Tu pa se pojavi problem dolgoročnosti cilja. Že za zvišanje rodnosti je potrebno veliko denarja, potem pa še kake četrto stoletja povečanih stroškov izobraževanja in poceni stanovanj. »Ekonomsko upravičena« je ta investicija šele z zaposlitvijo novih generacij. To pa ni politika, ki je zanimiva za stranke, ki se borijo za oblast na volitvah, ki bodo že čez leto, dve leti ali največ štiri leta. Zato je razumljivo, da pomeni tak projekt za vsako trenutno vodilno politično garnituro veliko verjetnost izgube naslednjih volitev, saj prerazporeditev denarja pomeni, da ga nekje vzameš in s tem izgubiš volivce.

Še težavnejši so ukrepi na področju migracijske politike. Slovenija je že danes odvisna od priseljevanja, še bolj pa bo to prišlo do izraza v naslednjih tridesetih letih. Problem je v tem, da

pri priseljenem prebivalstvu govorimo le o številkah, ki bodo statistično prikazale rast števila prebivalcev. Nikjer pa nimamo opredeljene politike, kako bomo temu prebivalstvu omogočili tudi primerno življenjsko raven, da ne govorimo o drugih oblikah pomoči prebivalstvu, ki prihaja iz drugega jezikovnega in kulturnega okolja.

Demografski procesi so dolgotrajni in tudi zelo trdovratni. Zato morajo biti tudi ukrepi počasni in dolgotrajni. Za primer lahko vzamemo že samo dvig števila rojstev v zadnjih dveh letih, ki je posledica večjega števila žensk v najbolj rodni dobi in ne terciarna posledica povojnega razcveta rojstev. Ker so bile sočasno uvedene tudi olajšave pri vrtcih za drugega in naslednje otroke, je v vrtcih hitro zmanjkalo prostora (še posebno v primestnih občinah, za katere je bilo značilno tudi sočasno močno priseljevanje). Ob primerni demografski politiki nas taki dogodki ne bi mogli presenetiti, saj je bilo mogoče pričakovati nekoliko povečano število rojstev, enako velja za nadaljnje upadanje števila rojstev in veliko povečanje letnega števila umrlih. Gre pač za zakonitosti demografskega razvoja.

5 Sklep

Sedanje število in razporeditev prebivalstva v Sloveniji je posledica preteklega demografskega razvoja, hkrati pa je tudi temelj prihodnjega. Med demografskim prehodom se število prebivalcev Slovenije zaradi odseljevanja v tujino ni tako močno povečalo. Zato pri nas nimamo velikih mest, saj so se ta povečala šele po drugi svetovni vojni in to le do velikosti, ki jo je omogočalo manj kot dva milijona prebivalcev Slovenije. Zaradi ugodnega naravnega prirasta in priseljevanja v času Jugoslavije, se je Slovenija hitro razvijala, demografska posledica pa je zelo visok delež starejšega prebivalstva. Ker se je po letu 1980 začelo hitro zniževanje števila rojstev, imamo danes bistveno manj mlajšega prebivalstva. Zato se bo Slovenija soočala s temi problemi slabe demografske sestave prebivalstva in njenimi posledicami:

1. Nadpovprečno število in nadpovprečni delež starejšega prebivalstva

Posledica je visok delež upokojenih prebivalcev – ekonomski problem. Številno starejše prebivalstvo bo potrebovalo različne oblike nege – ekonomski in socialni problem, ki posredno zahteva tudi priseljevanje. Z demografskega stališča se bo bistveno povečalo letno število umrlih, kar bo glavni vzrok za negativno naravno rast – demografski problem (nazadovanje števila prebivalcev).

2. Manjše število in manjši delež mlajšega prebivalstva

Posledica je pomanjkanje delovne sile – ekonomski problem. Zato Slovenija potrebuje priseljevanje in zagotavljanje prehoda od »delavca« do »prebivalca« – ekonomski problem, ki pa lahko sproži tudi neželene socialne posledice. Z demografskega

stališča pomeni nižje število prebivalcev tudi nižje število žensk v rodni dobi, kar pomeni nižje število rojstev in še hitreje nazadovanje števila prebivalcev.

3. Selitve

Sedanje notranje selitve so na regionalni ravni stabilne, močno pa je razseljevanje mest, ki povzroča suburbanizacijo in z njo povezane probleme. Priseljevanje iz tujine je ekonomska in demografska nujnost, nimamo pa izdelanih ekonomskih in socialnih ukrepov, povezanih s tem.

Lahko rečemo, da imamo v Sloveniji veliko demografskih problemov, ki spadajo na področje splošnega razvoja ter tudi na ekonomsko, socialno in prostorsko področje. Opazno je pomanjkanje rednega spremljanja in napovedovanja demografskega razvoja ter s tem povezane demografske politike, ki naj bi bila pripravljena vsaj na tiste demografske dogodke, ki se bodo z gotovostjo zgodili, če ne že na različne hipoteze in projekcije prihodnjega demografskega razvoja.

.....
Aleksander Jakoš, univ. dipl. geogr. in zgod.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija

E-pošta: aleksander.jakos@uir.si

Viri in literatura

- Bevc, M. (2000): Notranje in zunanje selitve v Sloveniji v devetdesetih letih po regijah. *Teorija in praksa*, 37(6), str. 1095–1116.
- Dolenc, D. (2000): Prostorska mobilnost prebivalstva. V: Gabrovec M., in Orožen Adamič, M. (ur.): *Ljubljana: geografija mesta*, str. 81–92. Ljubljana, Ljubljansko geografsko društvo, ZRC SAZU.
- Dolenc, D. (2003): *Migracije iz območja nekdanje Jugoslavije v Slovenijo in njih socio-geografski učinki*. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.
- Jakoš, A. (2002): Prebivalstveni prag. *Urbani izziv*, 13(2), str. 60–66.
- Jakoš, A. (2006): Ljubljana – faze urbanega razvoja. *Urbani izziv*, 17(1–2), str. 12–17.
- Jakoš, A. (2007a): Priloga 5B: demografske razmere. V: Šašek Divjak, M. (ur.): *Strategija prostorskega razvoja MO Ljubljana*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Jakoš, A. (2007b): Dvig rodnosti in Slovenci: Vizija ali nostalgija. V: Malačič, J., in
- Gams, M. (ur.): *Informacijska družba – IS 2007. Slovenija pred demografskimi izzivi 21. stoletja*, str. 35–37. Ljubljana, Institut Jožef Stefan.
- Jakoš, A. (2009a – v tisku): Notranje migracije v Sloveniji. V: Hanžek, M. (ur.): *Socialni razgledi 2008*. Ljubljana, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Jakoš, A. (2009b – v tisku): Zunanje migracije (priselitve in odselitve) v Sloveniji. V: Hanžek, M. (ur.): *Socialni razgledi 2008*. Ljubljana, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Johansson, M., in Rauhut, D. (ur.) (2005): *Espon project 1.1.4. The spatial effects of demographic trends and migration*. Raziskovalno

poročilo. Stockholm, Swedish Institute for Growth Policy Studies.

Malačič, J. (2003): *Demografija – teorija, analiza, metode in modeli*. Ljubljana, Ekonomska fakulteta.

Malačič, J. (2008): Migracije in delo tujcev v Sloveniji. V: Malačič, J., in Gams, M. (ur.): *Informacijska družba – IS 2008. Slovenija pred demografskimi izzivi 21. stoletja*, str. 36–40. Ljubljana, Institut Jožef Stefan.

Sambt, J. (2008): Analiza občutljivosti demografskih projekcij za Slovenijo na predpostavke glede rodnosti, smrtnosti in migracij. V: Malačič, J., in Gams, M. (ur.): *Informacijska družba – IS 2008. Slovenija pred demografskimi izzivi 21. stoletja*, str. 80–85. Ljubljana, Institut Jožef Stefan.

Statistični urad Republike Slovenije (1960–1992): *Statistični letopisi Slovenije*. Ljubljana.

Statistični urad Republike Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve (2008a): *Centralni register prebivalstva Slovenije 2008*. Ljubljana.

Statistični urad Republike Slovenije, Ministrstvo za notranje zadeve (2008b): *Posebne obdelave podatkov o migracijah državljanov Slovenije in tujcev za obdobje 1995–2006*. Ljubljana.

Šircelj, M. (1990): *Demografske posledice priseljevanja v SR Slovenijo*. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije.

Šircelj, M. (2006): *Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja*. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije.